El 'cofre de Perote', a Veracruz, i el mite català d'En Pere Boter

Autor: Bel·lónides
Data de publicació: 26-05-2020

'El cofre de Perote' és un volcà de Mèxic. El seu nom en nàhuatl és 'Nauhcampatépetl' i significa 'pedra quadrada', que defineix molt bé la morfologia del seu cim. Però del suposat nom en espanyol, 'El cofre de Perote', no ens podem estar de sospitar que és una traducció del català. Article d'En Bel·lònides al blog la 'Història usurpada'.

El cofre de Perote és un volcà situat a l'estat mexicà de Veracruz, a la zona de trobada de l'Eix Neovolcànic amb l'extrem sud de Sierra Madre Oriental. Amb els seus 4.200 metres sobre el nivell de la mar, El cofre de Perote és considerat la vuitena muntanya més alta de Mèxic.

El nom del volcà relaciona amb el de la veina població de Perote, un dels 212 municipis de l'estat de Veracruz. El nom indígena de la muntanya, Nauhcampatépetl, en náhuatl, significa pedra quadrada i, efectivament, defineix molt be la morfologia del seu cim tan singular. Però del suposat nom en espanyol, El cofre de Perote, no ens podem estar de sospitar que és una traducció del català.

Perote, topònim espanyol o català?
Perote ens sembla un topònim construit a partir d'una traducció literal de l'augmentatiu català Perot, derivat del nom Pere o del nom de la fruita pera. Si fos una paraula espanyola derivada de Pedro s'hauria de dir Pedrote. I si vingués de Piedra, hauria de ser Piedrote.

I malgrat que consta al diccionari espanyol el terme Pero com una variant de Pedro, cal dir que és una forma poc habitual, que també sembla derivar del català Pere, i no pas del llatí Pirum, com ens volen fer creure. Perote, en espanyol, també podria relacionar amb el nom de la fruita pera, significant una pera gran. Els diccionaris espanyols esmenten la paraula pero com a fruita. Tanmateix, l'habitual en aquesta llengua és dir perón o peraza, per fer l'aumentatiu de pera, més que no pas perote.

Pel que fa a l'etimologia oficial del topònim, ens diuen que Perote apareix en diferents documents i que és un terme espanyol, un augmentatiu de Pero, equivalent al nom Pedro, és a dir Pedrote. I respecte a la fundació de la ciutat de Perote, una llegenda de la zona explica que un tal Pedro, home de gran alçada i fortalesa, a qui els veïns solien anomenar Pedrote, va derivar en Perote. Aquest Pedrote tenia una venta o hostal a la localitat. No oblidem aquesta figura forçuda, amb reminiscències mitològiques, prou interessant, perquè més endavant la tornarem a trobar.

També ens asseguren que, del 1525, hi ha dades històriques d'aquest personatge gegantí Pedrote, atès que el Capítol de la Ciutat de Mèxic es va disposar que s'aixequessin ventas a tot el trajecte comprès entre la vella Tenochtitlan i Veracruz i, d'aquesta manera, a Pinahuizapan, avui ciutat de Perote, se sap que hi va haver un hostaler anomenat Però Hernández, que ens volen fer creure que és el Perote del topònim.

Tanmateix, nosaltres veiem altres possibilitats més interessants per explicar el nom d'aquesta vila, relacionades amb la muntanya i, curiosament, amb la mitologia catalana, que segur coneixien bé els primers colonitzadors catalans de la regió. Per tant, tornant al nom del volcà, creiem que el terme cofre podria fer referència a la gegantina roca quadrada que culmina aquesta muntanya, similar a una caixa o cofre. Anem a veure si la cosa va per aquí...

El cofre d'En Perot i l'espinada del dimoni

Tractant-se d'un volcà, podria ser que el nom fes referència a la llegenda d'en Pere Boter, el dimoni mitològic català amb el qual, encara avui, s'espanta a la mainada tot dient: si no fas bondat, aniràs a parar a les calderes d'en Pere Boter. Habitualment, en Pere Boter o en Perot, que trobem sovint a les representacions d'Els Pastorets, va associat a unes calderes o bótes infernals, una mena de marasme de foc i sofre, i no pas a un cofre. Però la paraula espanyola cofre, que també tenim en català, en aquest cas, pot ser un sinònim de caldera, per definir un contenedor gegantí de lava que hi podia haver hagut al cim del volcà, envoltat de fum, quan els primers exploradors catalans el van veure per primera vegada.

Precisament la paraula caldera, tan associada al dimoni Pere o Perot en la nostra mitologia, en geologia i vulcanologia, refereix a la cavitat de grans dimensions, aproximadament circular, que corona els volcans. Aquest terme se sol confondre amb el de cràter volcànic, que en sentit estricte és la depressió circular al vèrtex d'un conus volcànic. Avui no sembla que la roca del cim del volcà de Perote sigui una caldera, tot i que aquest és un tema que caldria que determinés un geòleg, però tampoc sabem quin aspecte tenia al segle XVI, que és quan els exploradors el devien veure per primera vegada.

Imatge del tram anomenat 'El espinazo del diablo', que condueix al 'Cofre de Perote'.

Una prova que ens indicaria que el nom de Perote pot relacionar amb la figura diabòlica catalana d'en Perot seria el nom que rep l'escala de pedra que trobem al tram final de la seva ascensió, anomenada encara avui El espinazo del diablo, és a dir, l'espinada del dimoni. És una passarel·la de pedra que permet accedir al cofre o caldera del volcà, és a dir, a El Cofre d'en Perot, que potser és com es devia dir originalment.

Caldria comprovar si el volcà encara era actiu en temps dels primers exploradors catalans de les Amèriques. Potser a Catalunya hi havia la tradició de relacionar els cims dels volcans amb les calderes infernals d'en Perot i, en trobar-ne aquest a Mèxic, van associar-lo a la llegenda.

En Perot, en Pere Boter o en Pere Porter

En mitologia catalana, un Perot és també un follet trapella, paraula aquesta que deriva de foll, un adjectiu molt associat al dimoni. El follet és un personatge que rep diversos noms segons les contrades i les seves característiques, com ara perot, cerdet, donyet, (d)uendo, boget, dimoni boiet, homenet, caterineta, millet, familiar, familiano, minairó o els occitans i entremaliats gripet, fantasti o truffandenc. A l'Europa central reben altres denominacions, com ara gòblins o gnoms.

Aquests éssers estaven sempre relacionats amb les cases i tenien certa relació amb els déus lars o déus familiars, unes divinitats paganes a les quals es feia ofrenes com a protectores de la llar i dels seus integrants. Tanmateix, amb l'arribada del cristianisme com a religió oficial, el seu culte fou perseguit i les criatures divinals adoptaren la forma de dimoniets o de petits homenets que viuen amagats a les cases.

En aquest sentit, el mitòleg Francesc Gisbert, al seu llibre Màgia per a un poble (2010), ens explica que en Perot, en Perotet o en Perot el Negrot és un espantacriatures de la cultura popular del País Valencià, definit també com “un

homenet imaginari o gnom” pel folklorista Enric Valor. A les rondalles recollides per aquest darrer investigador apareix considerat una mena de donyet que habita dintre de la capsa màgica de les caterines. Aquesta capsa màgica podria relacionar amb els calders màgics i llegendaris i, qui sap, si també amb El Cofre de Perote.

Respecte a Perot el Negrot ens expliquen que fa referència a un forçut llegendari que apareix a les rondalles de Xàbia, a la Marina Alta. Encara que el coneixien com Perot, de mal nom el Negrot, ja que tenia els ulls, la pell i els cabells ben negres, com acostuma a passar amb alguns dimonis, que representen el Sol Vell o Sol Negre, que és també el Sol d'Hivern o, simplement, la representació de l'Hivern, fred i fosc.

Se sabia que la seva força permetia a en Perot fer tots els treballs del camp en un tres i no res, a part de ser un golafre insaciable. I si en Pero representa l'hivern, té sentit. Atès que l'hivern tot s'ho menja, especialment a l'antigor, quan el fred deixava a la gent del camp sense conreus i amb fam, especialment si havia estat un any de males collites. A més, aquest forçut Perot ens recorda massa el forçut Pedrote o Perote de la llegenda mexicana que ens explica la fundació de la població amb el mateix nom.

Representació medieval de la caldera d'en Pere Boter, senyor de la mort, cuinant les ànimes condemnades.

Però la figura infernal d'en Perot va molt més enllà i relaciona sobretot amb el Pare Sol o déu solar que, en el seu cicle anual etern, a partir del solstici d'estiu, comença a envellir i es transforma en el Pare vell, el Pare Nadal, el Vellet, o el Vellot, personatge aquest testimoniat al llibre de l'historiador i folklorista Jordi Bilbeny, La sardana o la religió de les bruixes (2015), o el Parot (Pare gran). Aquest personatge astral i solar acabarà morint, inexorablement, cada solstici d'hivern a Finisterra, Galícia, on passarà a l'inframón, a través del seu descens a les aigües oceàniques.

Així, veiem que la religió astral o el mite astral català, orígen de moltes altres creences repartides per tot el món, es nodreix de la important figura mitològica d'en Perot. Aquest Perot, o divinitat del Sol negre o Sol d'hivern o Sol dèbil (devil en anglès significa dimoni), es correspon amb les figures d'Anubis, déu de la mitologia egipcia, d'Hades, déu de la mitoloia grega, Saturn, déu de la mitologia romana o Satán, déu de la mitologia cristiana. Tots són el mateix personatge hivernal que, com en Perot o Parot, també són senyors de la foscor i de les profunditats de la terra o de l'inframón infernal.

D'altra banda, el nom popular d'en Pere Boter pot referir també a l'ús que el personatge fa d'un bot o d'una bóta.
Un boter és qui fa botes o qui conduieix botes o bots a la mar o al riu. I aquí, tant podem considerar que la bóta és un substitut de la caldera (tan relacionada amb el calder màgic dels celtes i amb les calderes volcàniques), és a dir, un barril on el dimoni cuinava les ànimes condemnades, com pensar que fa referència a una bota o bot de navegar.

En aquest darrer cas, la figura catalana relacionaria, aleshores, amb el barquer Caront, de la mitologia grega, avatar del déu Sol vell hivernal, amb l'Any vell o amb el senyor de la mort i de l'inframón, que ajuda a passar les ànimes de la vida a la mort i de la mort a la vida. Com també ho fa el personatge bíblic català i cristià Sant Cristòfol (Sant Cristo Foll), que no és més que el mateix déu solar vell associat al dimoni foll i als follets, el senyor del judici de les ànimes. Recordem que el Pare Nadal o Pare Noel, que també és el Vell hivernal o sol vell, va acompanyat de follets que l'ajuden en les seves tasques màgiques. Es a dir, que ens trobem al davant del que els mitòlegs anomenen un personatge psicopomp o guia de les ànimes. El personatge mitològic d'en Pere Boter també és un conductor o barquer de les ànimes dels morts.

Com acostuma a passar amb aquests relats religiosos, un autor anònim, probablement catòlic, va acabar recollint per escrit el record d'aquest personatge mitològic, però manllevant-li el seu caràcter diví. Es a dir, el va humanitzar, per convertir-lo en un simple mortal que, al llibre, interactuarà amb el dimoni cristià. Aquest esforç d'humanització per part de l'autor, ens confirma que la creença popular en la figura d'en Perot o Pere Boter era molt estesa i arrelada entre els catalans no tan antics.

Portada del llibre Viatge a l'infern d'en Pere Porter

Els volcans i la porta de l'infern
Així, trobem que el relat anònim titulat El Viatge a l'Infern d'en Pere Porter, publicat per primera vegada a inicis del segle

XVII, utilitza la figura d'en Pere Boter, però la transforma en Pere Porter, en clara referència al portador de les ànimes (porter = portador), en un procés similar al que pateix la figura catalana de Sant Cristòfol (o Cristo-foll, en referència al sol vell o follet Perot), que els sacerdots catòlics converteixen i helenitzen en un Cristo-phoros o portador de Crist, entenent aquest Crist com el Nen déu, el Nou any solar o el Sol jove.

En tot cas, en la càbala o refregit mitològic que són totes les religions, aquesta mena de personatges sempre conserven el seu caràcter de jutges i portadors de les ànimes. I en els jocs de paraules cabalistics, sempre tan ben traçats, Porter també deduim que fa referència al vigilant de la porta de l'infern. Perquè en Perot, igual que Caront, o el Can Cerber, són personatges mitològics que remeten a la figura del porter o vigilant de l'entrada i la sortida de l'inframón. Ells deixen sortir o entrar les ànimes d'una vida a l'altra.

I aquesta porta de l'infern, massa sovint, és identificada amb un volcà arreu del món, atés que els grans pics sempre han estat associats a la llar dels déus, com sabem que passa amb l'Olimp, l'Ararat, el Sinaí, el Fuji, Montserrat, el Canigó i tantes altres muntanyes en tot el món. I en la seva magnificència, els volcans són l'escenari ideal, amb la seva espectacular pirotècnia de sofre i de lava, per a que els antics hi veièssin la llar de les divinitats demoníaques, especialment en la concepció cristiana i solar de l'infern com un lloc de foc.

I tenim així que, per exemple, el pou o cràter de Derweze, un volcà de gas situat al Turkmenistan, també és conegut com La porta de l'Infern. O que, a l'edat mitjana, els islandesos anomenaven al volcà Hekla com La Porta de l'Infern. O el volcà Erta Ale, a l'Etiopia, el més actiu del país, que es caracteritza per tenir un llac de lava al seu cràter i que en l'àmbit local se'l coneix com La porta de l'infern. La llista seria inacabable.

A més, aquesta figura del dimoni Porter, que vigila la porta de l'infern, quin dubte hi ha que també relaciona amb el personatge mitològic català del vell i coix Sant Roc, tan ben estudiat per en Jordi Bilbeny, sempre acompanyat d'un gos, equivalent al Can Cerver. Que al seu torn, es veu representat també en els retrats cinocèfals bizantins de Sant Cristòfol, on el personatge cristià apareix amb un cap de gos, tal i com també passa amb els deus egipcis Anubis i Set, ambdós senyors de la mort i jutges de les ànimes amb rostre de cànid.

Tornant al llibre d'en Pere Porter, ja hem vist que ens humanitzen el protagonista i, com en el cas d'en Perote, ens l'associen a un suposat personatge històric de Tordera, un tal Pere Portes, de qui ens expliquen que va ser jutjat per la Inquisició i excomunicat. La vida d'en Portes estarà envoltada de misteri i, com no podia ser d'altra manera, es confon amb la llegenda, de forma que no se sap on comença una i on acaba l'altra. I en aquesta densa boirina literària, la història descriu el viatge de trenta-set dies d'en Pere Porter pel món dels morts que, ens diuen, que té l'entrada per l'estany de Sils i la sortida per Morverdre, al País Valencià. En Pere Porter esdevindrà, aleshores, una mena d'Orfeu català, si tenim en compte que, al mite grec, Orfeu va encantar al vell Caront i al seu can Cerber per aconseguir tornar al món dels vius a la seva estimada Eurídice, a qui va perdre definitivament en el seu viatge de retorn.

Precíssament, com ja hem dit, el relat d'en Pere Porter ens situa la sortida de l'infern a l'antiga vila de Morverdre, avui Sagunt, lloc on, i no és casualitat, hi trobem la Serra de la Calderona, amb una fisonomia de roques molt similar a la d'El Cofre de Perote, el nom de la qual també podria relacionar amb el mite de Les Calderes d'en Pere Boter.

26.5.20

Bel·lònides/La Història usurpada

https://historiausurpada.blogspot.com/2020/05/El-cofre-de-Perote-a-Veracruz-i-el-mite-catala-den-Perot-o-Pere-Boter.html